

EEN MANUSCRIPT

VAN EEN

Oud Friesch Kronijkje,

BERUSTENDE OP HET

RIJKSARCHIEF TE GRONINGEN,

DOOR

MR. J. F. HEERES.

EEN MANUSCRIPT

VAN EEN

OUD FRIESCH KRONIJKJE,

BERUSTENDE OP HET

Rijksarchief te Groningen.

Dr. J. G. Ottema spreekt in zijn »Voorberigt» vóór de uitgave van »Die olde Freesche cronike», de »Gesta Frisonum» en »Alvini Tractatus», in de werken van het »Friesch Genootschap voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde» (Leeuwarden, Suringar, 1853), van een manuscript, in de Friesche taal geschreven, zich bevindende in een handschrift in 4°, getiteld »Jus Municipale Frisonum» enz. (Voorberigt, p. 192). Dit manuscript is uitgegeven als »Inhoud der Oude Friesche Kronijk» in hetzelfde deel van de werken van 't Genootschap, (p. 207—210). Op het Rijksarchief te Groningen bevindt zich (folio 15 B. pag. 10 verso) het hier volgende manuscript, dat grootendeels overeenkomt, wat den inhoud betreft, met het hier boven genoemde, maar toch hier en daar, vooral op 't gebied der spelling, daarvan afwijkt. De afwijkingen, wat de spelling betreft, allen aan te wijzen, zou een werk van nog al langen duur zijn; ik bepaal mij er daarom toe, de voornaamste varianten te noteeren:

»Als wy lesset in Cronicis, dat deer weren tree broeren, (1)

(1) Is het HS., waarvan Mr. S. Muller Fz. in zijn „Lijst van Noord-Nederlandsche Kronijken» spreekt (p. 63), een variant van dit manuscript, of is de lezing „twee braeven» een schrijf- of drukfout?

deer Freeslant aerst begunden. Thy ena heet Friso. Thy ora heet Saxo. Thy tredda heet Bruno. Thy Saxo maket dat land fan (1) Saxonia, that coem van syn nama, ende that land by der Elve, by da vloede. (2) Thy odera broeder, dy heet Bruno, dy maked Bruynswyck ende Wostfalen, that loegh is byder Wysere. Ende al deer tymrade hy een steenhuis, deer hieten is Bruuns berch. Thy tredda heet Friso, deer is Vriesland efter naemd. Ende dis Friso, dy (3) taech saun synnen ende een dochter. Ende hy sette elcken sijnne in een sonderlinga Zeland der saunselanden. (4) Ende dyo dochter Wymede, ther is also naemd, tha setta hy in Wymidis land, deer that wetter om ghyng, Hylderiei, Thitinarici ende Caldaleni. (5) This wolden da broederan breda, that is twisscha da Wisere and tha Elva. Lytick is, theer wonyan and sint wrdrewen to Schata (6) and tho Hamerstene. Tha deel send strenstzen alder to. Thisse land send aldus hieten: Haddingaland, Dithmerscha land, Kedingha land. Dat is wtkommen fan Winkema land.

Tha koem die Koningh fan Danmercken ende dy Koningh fan Zweden (7) inda saun Zelanden ende bytwonghen hyemen, that hya da holtena wutha een nomen. And nomenclature ende bethen een da afgoden, al ont (8) God syn gracie (9) ende syn nede weder santhe. (10)

Dy lettera paus Gregorius, thy santhe sancten (11) Willebbrord fan England to Holwert in Freeslant to predikian ende wr al Freeslant. Ende sinter Bonifacius, dier een archibiscop was to Utracht en wr Freesland. Ende sinter Bonifacius, ther thim marteldom dajde to Dockem.

Ende da hy daed was, tha coem die Koningh Ludolphus van Saxonia in (12) Freesland ende bytwangh al Aesterland al toe Groninghen toe, dat hya da afgoden an

bethen. Ende litick waster al in Aesterland byhalden, ner hit was al foerden.

Item al deer eetter soe coem deer een biscop, ther Wilhaldus (13) hiete, deer was een archibiscop to Brema, that byder neda ons Heren Jesu Christi. Ther is twisscha tha Wysere ende tha Elva and onder tha broderen and in Igmodis and in Yelkis (14) land in Aesterland. And lethen al fula weder makia and consecreria in gueda (15) lauwa.

Ende Ludulphus regered Freesland naet mere than fiouwer jere ceetter Sinte Bonifacius dode. Thisse Ludulphus, thy wonath byder Lauwertze; hij was seer dwalich ende dwa-leth seer. (16)

Thisse archibiscop Wilhaldus tho Breman, this bikeer da Aesterga land and Westerga land alheel.

Sanctus Lyudgerus, thy was dy aerste biscop to Monstere and thet by Koningh Kaerlis regimenth. Ende dy bykeerde disse landen: Hunesschea land, Humertse (17), Fyvlgara land, Reydera lant (18), Emische (19), Broechmana land and al da land, deer omma lidzian sint. (19a) That folck bykeerde hy al to der Crystenheit. Ende alle disse land stellat (20) hera to Monstre toder gaestelicheed.

Gregorius (21) was biscop to Utrecht ende Sanctus Wilhaldus was biscop to Brema.

Fredericus, der Freesena biscop, was to Utracht. That (22) was onder tha Keysere Lyodowicus, deer Koningh to Franckricke was. Ende thet onder da frouwa Judith (23) Koninghinne was ende was hertoga dochter van Bavaria.

Isbrandus was dy aersta biscop to Hyldersem. (24)

Theer ney was sunte Lyudzerus (25) brother, deer dy aersta biscop was tho Monster.

Biscop Fredericus to Utracht, deer ward daed slagen, dy leyt thoe Utracht. (26)

Die byscop Baldricus, dy quam deer na, dy brochte dis lichamen: sancti Ponciani, sancti Pancracii, sancti Benigni, sancte Agathe by al here handen to Utracht.

Koningh Puppijn is een Koningh in Franckrijke and is Koningh Kaerlis vader. Gaffridus was een Koningh van Deenmercken. Ende Radbodus was da Freesna aersta Koningh ende was een kyndes kynt. Ende Koningh Kaerl wan Freesland vanden Koningh Radbodus. Ende da foer hy weder to huys in Daenmerkera land myt synre here. Tha koem Koningh Kaerl and seeth da to riuchte to Fraenkere (27) wr da Freesen.

Tha Freesen wonnen een stad in Hispania, dyo hiete Flixibama (28), fanden Sarracenen (29) ende tha Heydene. Al deer ward litika Popka daed schetten fan Freesland. (30)

Ende da fan Dockem ende anders Kersten lyode, de wonneth een floeth (31), that were op enen dyep, ther heet Nyla Thio stad heet Damita, ther weren Sarracenen ende other Heyden. Ende tha fan Dockem wonnen thet aerst. Die Heyden worpen ther wth grekis fyoer. Deer to jeens soe dede da fan Dockem pissia in dat sand. Da frya Freesen hadden een wth Fyvllinga land, dy hede een yseren (32) flayla in synre hand ende sloech nether, dat hem nymman to jeens mochte staen.

Lamberth, dy was fan Katryp, dy sloech twa dusent manna daed op sinte Maria burch in Prusen, deer foerdeckt weren in sacken ende op waynen quamen ende sculden wynnen Maria burch in Prusen.

Mynna, ther was boren wter Westergo (33), dij foerde dyn wympel to Akrom (34), do dat werde ghewonnen. Ende thy ward daed schetten.

Ende da Freesen wonnen Aken mit da Keyser Wilhelmus."

(1) Het uitgegeven HS. heeft : to ; (2) ende that bi ther Elwa bi land tha flothe ; (3) ontbreekt ; (4) ende ther (weren) VII zelande ; (5) Hilderia , Thitimaria ende Tadalem ; (6) Statha ; (7) Sweuen ; (8) and ; (9) gram ; (10) door een andere interpunctie is hier het uitgegeven HS. lastig te begrijpen ; (11) ontbreekt , waardoor de zin niet klopt ; (12) in oer ; (13) Wilhadus ; (14) ielkis ; (15) Goda ; (16) feere ; (17) Hwinersse ; (18) Rechderaland ; (19) Omsche ; (20) scellath ; (21) Gregorius thi ; (22) ontbreekt en daardoor andere interpunctie ; (23) Ludith ; (24) Hildesem ; (25) Luidzers ; (26) Deunter ; (27) Franchkere ; (28) Wlixibanna ; (29) Sarratenen ; (30) fan Fresland , daed scetten ; (31) sloeth ; (32) yrssen ; (33) Westerghe ; (34) Akis ; (19a) leysziaen .

Bovenstaand HS. wordt door den heer Ottema genoemd »een uittreksel of breede inhoudsopgave” van de »Olde Freesche Cronike.” Volgens hem blijkt het »uit de volgorde der vermelde zaken, dat (het) niet op de Gesta Frisonum, maar op de Olde Freesche Cronike, betrekking heeft.” Dat wil er bij mij niet in. Integendeel, ik geloof, dat de samensteller gebruik heeft gemaakt van en de O. F. C. en de G. Fresonum of Frisiorum. Een inhoudsopgave van de O. F. C. is het bepaald niet. Heeft het daarvoor moeten dienen, dan heeft de samensteller een vreemd begrip gehad van de eischen, daaraan te stellen. Verschillende feiten, vermeld in de O. F. C., ontbreken hier, b.v. het eigenaardige verhaal van de wijze, waarop »Coninck Kaerl” Friesland op Radbodus verovert (O. F. C. 389—425); de wijze waarop de Friezen wetten verkregen (435—523); de verovering van Rome onder Magnus (578—619), enz., alle z.g. feiten, niet van belang ontbloomt. Bui-

tendien neemt ons HS. niet altijd de volgorde der O. F. C. in acht en vertelt soms iets meer dan die kronijk. Eindelijk komen de Gesta's hier en daar meer met ons HS. overeen.

Een nauwkeuriger beschouwing zal ons dit alles doen zien.

Terwijl bovengenoemde kronijken spreken over een provincie »Frisia" in Azië en vertellen, dat drie broeders daaruit zijn verdreven en in deze streken zijn gekomen, begint ons HS. dadelijk met de namen der heeren, die Friesland »aerst begunden." Er wordt nu verteld, waar Friso, Saxo en Bruno zijn gebleven en reeds dadelijk is ons geschriftje in de war. Het maakt van 2 Bruno's, oudoom en achterneef, één persoon en laat door die personen èn Brunswijk èn »Bruuns berch" stichten. Noch de O. F. C. noch de Gesta's zijn het met die beschouwing eens.

Een der broeders, Friso, de peet van Friesland, had zeven zoons en een dochter. Ieder der zoons wordt heer en meester in een der Zeelanden, die toevallig zeven in getal zijn en de dochter wordt geplaatst in een land, 't welk naar haar wordt genoemd Wymidis-, Wymodis-, Wemode- of Wymoltsland, al naar gelang de schrijvers haar zelve Wymide, Wymoed, Weymede of Wymolt noemen. (Ook heet zij Weemoed, »omdat hare moeder van haar in den arbeid was gestorven." »Kroniek der Vrije Friesen", Haarlem, 1743, p. 13). Hier werd de interpunctie de oorzaak van een moeilijkheid. In het Groningsch HS. volgde op de woorden »Wymidisland, deer that wetter om ghyng" een komma, daarop een open ruimte; en op een volgende pagina worden dan genoemd »Hylderici, Thitinarici (Thitmarici?) ende Caldaleni." Ik geloof, deze woorden te mogen beschouwen als een aanvulling van het

land van Friso's dochter. Ook de uitgever van het andere HS. is van die meening, (p. 208), terwijl de inhoud der kronijken er niet tegen strijdt. De lezing in het uitgegeven HS. »Statha'' is beter dan »Schata'' van het Groningsch, maar dit laatste vindt steun in de »Gesta Fresonum'', waar gelezen wordt Scaden, als men hier ten minste niet aan een drukfout heeft te denken. (p. 121).

De Noorsche Koningen verschijnen nu op het tooneel met de bekende houten halsbanden en de afgoden. In de O. F. C. is alleen sprake van den Deenschen Koning; in de Gesta's is deze tevens beheerscher van Noorwegen. Het uitgegeven HS. noemt hem ook Koning der Sweuen, 't geen in 't Gron. manuscript ook gestaan heeft. 't Is duidelijk te zien, dat de *d* van Zweden daarin verbeterd is. Later spreekt de O. F. C. van Swaven en Denen (regel 283) evenals de Gesta Frisiorum (pag. 290). Het door het Genootschap uitgegeven manuscript is m. i. eenige woorden verder niet zoo duidelijk als het door mij geraadpleegde.

Wij zijn nu gekomen tot de evangelieprediking. Dat Willebrord in Holwyrde of Holwerd landde, ontleent het HS. aan de O. F. C. Bonifacius wordt aartsbisschop genoemd en hierin staan onze HHSS. alleen. Met Ludulphus van Saxon wordt weer aardig omgespeeld: de O. F. C. spreekt van een hertog van Bourgondië, de Gesta's van een Lutgerus van Sassen. Die geweldenaar verwoest »al Aesterland al toe Groninghen toe'', voor welke plaatsbepaling de Gesta's spreken van de streek tusschen Leeuwarden en Groningen, 't geen ongeveer daarmêe gelijk staat. De O. F. C. stemt hiermêe niet geheel overeen (regel 185). Wilhaldus of Wilhadus, zooals de Kronijken en gedeeltelijk ook het uitgegeven HS. zeggen, kerstent vervolgens een deel der Friezen. De curieuse wijze, waarop de HHSS.

Ludolphus en Ludgerus verwarren en door elkaar haspelen, valt spoedig genoeg in 't oog. De spelling van de door Ludger bekeerde streken is in het Gron. HS. beter dan in het andere. Dat deze evangelieverkondiger bisschop van Munster werd »bij Koningh Kaerlis regimenth'' en deze streken onder den Munsterschen kerkheer plaatste, is niet te vinden in de O. F. C., wel in de Gesta Frisiorum.

Wat het vermoorden van bisschop Fredericus op last der zachtaardige Judith betreft, de volgorde bij onzen samensteller is anders dan in de Kronijken. De O. F. C. noemt haar niet bij name. Die moord was de aanleiding tot het stichten eener kerk »tho Huldensem in Sassenlant'' (O. F. C. regel 276) en ofschoon onze HHSS. wel spreken van den eersten bisschop van »Hylderse'', zij zijn hier woer geheel van 't spoor, door de Kronijken geweest.

Baldricus brengt eenige heiligen-restes naar Utrecht. De O. F. C. noemt twee sancti: Poncianus en Agneta, de G. Frisiorum: Pontianus, Benignus en Cecilia, de G. Fresonum, Pontianus en Cecilia. Als men Agatha en Agneta gelijk stelt, blijft sanctus Pancracius nog in de HHSS. over. Hier moeten zij dus nog een andere bron hebben gehad. Maar welke? De Utrechtsche chroniqueurs, die niet geheel aan de Friesche vreemd zijn, hielpen mij hier niet. Wel spreekt Magister Alvinus in zijn »Tractatus'' van een »Sinte Pancratius.'' (Uitgave Friesch Genootschap p. 355).

Puppijn, Koningh Kaerl, Gaffridus, Radbodus passeeren nu de revue. Gaffridus is zeker de Goerd der O. F. C. (regel 524), ofschoon de famillierelatie tusschen Z. M. en koning Radbodus weer niet in den haak is.

Nog wordt er gesproken van eenige roemrijke daden, door de Friezen verricht: 1°. de verovering van Lissabon, 2°. die van Damiate, 3°. de poging om Mariënburg te ver-

rassen en 4°. het beleg van Aken. Ik wijs op de verschillende spelling en plaatsbepaling van Lissabon, op de nuances in het verhaal van die affaire zelf, op den embarras de choix voor onzen samensteller bij het noemen van den Frieschen held in Portugal en in 't bepalen van diens woonplaats. Iets dergelijks valt op te merken bij 't beleg van Damiate: de held met den vlegel schijnt niet zonder moeite onder dak gebracht te kunnen worden. De naam van het slot, waar Lamberth van Katrijp of Toprijp (G. Fresonum p. 130) of Taprijp (G. Frisiorum p. 294) zoo flink handelde en zoo met ondank beloond werd door de Duitsche ridders, komt alleen voor in de O. F. C. In de Gesta's ontbreekt hij. De vaandeldrager voor Aken (Akrom, Akis), wordt in de verschillende Kronijken anders genoemd dan in de HHSS.

Op deze gronden, die nog kunnen vermeerderd worden (b.v. verschillende volgorde der behandelde zaken), ga ik niet mee met bovengemelde meening van Dr. Ottema, ook niet met het Register van 't Gron. Archief, waar dit spreekt van »Extract uit een kroniek», maar neem ik aan, dat de samensteller heeft gekend en de »Olde Freesche Cronik» en de Gesta's en wel van zeer nabij. Hij heeft de daarin behandelde zaken met eenige vrijheid door elkaar gebruikt en daaruit enkele punten overgeschreven. Ook moet hij notie gehad hebben van hetzij andere geschriften, hetzij volksverhalen of iets van dien aard. Immers, hij wijst hier en daar op iets, in geen der gemelde kronieken te vinden.

Uit dit alles zou moeten volgen, dat onze HHSS. niet eerder vervaardigd zijn dan in de laatste jaren der 15de eeuw. De O. F. C. dateert van 1474, de Gesta Frisiorum ook ± van dien tijd, terwijl de Gesta Fresonum een vertaling is van laatstgenoemde van ± 1500 (Cf. Dr. Bol-

huis van Zeeburgh: »Kritiek Friesche Geschiedschrijving», p. 61). Eerder kan dus ons HS. ook niet geschreven zijn. Het schrift van dat, 't welk zich in 't Rijksarchief te Groningen bevindt, wijst ook op ongeveer dien tijd. Hiermee is in overeenstemming, dat zich in datzelfde no. van dat Archief en op hetzelfde papier stukken van de laatste helft der 15de eeuw bevinden.

Wie de schrijver is, heb ik niet kunnen nagaan. Wel meen ik te mogen aannemen, dat hij in de tegenwoordige provincie Friesland heeft gewoond. Immers hij spreekt van »al Aesterland al toe Groninghen thoe», bedoelende hiermee de streek tusschen Groningen en Leeuwarden. Had hij bv. in de Friesche Ommelanden tusschen Eems en Lauwers gewoond, dan zou hij zijn plaatsbepaling hebben ingericht b.v. »al Aesterland van af Groninghen» of iets dergelijks.

Zuidhorn, 1885.

J. E. HEERES.